

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عزت نفس در فقه با نگاهی به آثار تربیتی آن

سید جعفر علوی

استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی

سرشناسه: علوی کتابادی، سیدجعفر، ۱۳۵۲ -

عنوان و نام پدیدآور: عزت نفس در فقه با نگاهی به آثار تربیتی آن/سیدجعفر علوی؛ داوران علمی جواد ایروانی، سیدمحمود مرویان حسینی؛ ویراستار هادی ثانی.

مشخصات نشر: مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۱۲۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۴-۴۳-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: ۱. ص ۴. به انگلیسی: Seyyed Jafar Alavi. Self-Respect in Fiqh with a Look at Its Educational Effects

یادداشت: ۲. شابنامه.

موضوع: مرگ آسان (فقه)

موضوع: عزت نفس -- مذهب اسلام

موضوع: Self-esteem -- Religious aspects -- Islam

شناسه افزوده: ایروانی، جواد ۱۳۵۰ - داور

شناسه افزوده: مرویان حسینی، سیدمحمود ۱۳۲۰ - داور

شناسه افزوده: دانشگاه علوم اسلامی رضوی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۸ ۴۳۴/۵۵/۵۵۰ BP۳۵۰

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۳۱۱۰۱

عزت نفس در فقه، با نگاهی به آثار تربیتی آن

نویسنده: حجت الاسلام دکتر سید جعفر علوی (استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)
داوران علمی کتاب: حجت الاسلام دکتر جواد ایروانی (دانشیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)
و حجت الاسلام دکتر سیدمحمود مرویان حسینی (استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

ویراستار: هادی ثانی

طراح جلد: حمید نخعی

چاپ اول: فروردین ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

حروفچینی و صفحه آرایی: واحد نشر مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

مرکز توزیع: مشهد مقدس، حرم مطهر، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی

صندوق پستی: ۱۱۹۳ - ۹۱۷۳۵ تلفن و دورنگار: ۰۵۱-۳۲۲۳۶۸۱۷

www.razavi.ac.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۷	 سخن ناشر
۹	 مقدمه
۱۵	 بخش اول: مفهوم‌شناسی عزت نفس / راه‌های سنجش آن
۱۵	 فصل اول: مفهوم‌شناسی
۱۵	 یک. بررسی واژگانی «عزت نفس»
۱۶	 الف. «عزت» در لغت
۱۶	 ب. عزت نفس در آموزه‌های دینی
۱۷	 ج. عزت نفس در روان‌شناسی
۱۹	 د. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۰	 دو. بررسی واژه «منت»
۲۰	 سه. بررسی واژه «مروت»
۲۱	 چهار. بررسی واژه «ذلت»
۲۱	 پنج. بررسی واژه «شان»
۲۲	 فصل دوم: سنجش عزت نفس
۲۲	 یک. سنجش عزت نفس در روان‌شناسی
۲۳	 دو. سنجش عزت نفس در آموزه‌های دینی
۲۴	 الف. ارزشیابی مؤمن نسبت به اندیشه خود
۲۶	 ب. ارزشیابی مؤمن نسبت به رفتار خود
۲۶	 ۱. تقوا معیار عزت در رفتار

۲. ناخشنودی همیشگی مؤمن از تقوای خویش..... ۳۱
- اول. نعمت‌های الهی ۳۳
- دوم. قبولی یا عدم قبولی ۳۴
- سوم. گناهان ۳۵
۳. رفتارهای تقواگرایانه و لطف الهی ۳۵
۴. پرهیز از رفتارهای ذلت‌آمیز در حضور دیگران ۳۶
۵. ارج و احترام مؤمن در جامعه ۳۷
- نتیجه‌گزاره‌ها ۳۸
- سه. سنجش اعتماد به نفس ۳۸
- الف. تأمندی‌های بالقوه ۳۹
- ب. توانمندی‌ای بالفعل ۴۰
- نتیجه‌گیری ۴۲
- بخش دوم: گستره احکام عزت نفس در فقه و بررسی ادله آن ۴۷
- فصل اول: گستره احکام مرتبط با عزت نفس ۴۷
- فصل دوم: بررسی دلایل احکام مرتبط با عزت نفس ۴۹
- یک. نفی حرج ۵۰
- الف. توضیح و تطبیق قاعده نفی حرج ۵۰
- ب. بررسی دلالت نفی حرج ۵۱
- دو. نفی ضرر ۵۳
- الف. توضیح و تطبیق قاعده نفی ضرر ۵۳
- ب. بررسی دلالت نفی ضرر ۵۴
- سه. حرمت اذلال نفس و ذلت‌پذیری ۵۵
- الف. توضیح و تطبیق حرمت اذلال نفس ۵۵
- ب. بررسی دلالت اذلال نفس ۵۶
۱. قاعده نفی سبیل ۵۶
- اول. توضیح و تطبیق قاعده نفی سبیل ۵۷
- دوم. بررسی دلالت قاعده نفی سبیل ۵۸
۲. آیه عزت ۵۸
۳. احادیث حرمت اذلال نفس ۵۹

چهار. وجوب حفظ آبرو.....	۶۰
الف. توضیح و تطبیق وجوب حفظ آبرو.....	۶۰
ب. بررسی دلالت وجوب حفظ آبرو.....	۶۱
پنج. بررسی دلایل خاص احکام عزت نفس.....	۶۲
الف. عزت نفس در بحث زکات.....	۶۲
ب. عزت نفس در بحث خمس.....	۶۴
ج. عزت نفس در بحث حج.....	۶۵
د. عزت نفس در بحث نکاح.....	۶۶
ه. عزت نفس در بحث عدالت.....	۶۷
نتیجه گیری.....	۶۸
فصل سوم: بررسی تأسیس قاعده در موضوع عزت نفس.....	۶۹
یک. تعریف قاعده فقهی.....	۷۰
شاخص های قاعده فقهی.....	۷۱
دو. مضمون قاعده فقهی عزت نفس.....	۷۱
بررسی شاخص های قاعده فقهی عزت نفس.....	۷۲
نتیجه گیری.....	۷۳
بخش سوم: آثار تربیتی عزت نفس دینی و آسیب های آن.....	۷۷
فصل اول: آثار تربیتی عزت نفس.....	۷۸
یک. عبودیت و انکسار در پیشگاه الهی (عزت در سایه ذات.....)	۷۸
دو. مصونیت از تکبر و عجب.....	۸۰
الف. تکبر.....	۸۱
ب. عجب.....	۸۱
ج. تفاوت «عزت نفس» و «تکبر و عجب» و عدم تلازم آنها با یکدیگر.....	۸۳
سه. افزایش اعتماد به خدای تعالی و توکل.....	۸۸
چهار. مانع انحطاط و عامل تکامل.....	۹۰
پنج. مصونیت از جو زدگی و همرنگی با محیط.....	۹۱
شش. نقدپذیری، اعتراف به اشتباه و عذرخواهی.....	۹۲
هفت. خودشناسی، خودباوری، تقویت اراده و قدرت تصمیم گیری.....	۹۳
هشت. جرئت و شهامت ابراز وجود.....	۹۴

۹۴	نه. مصونیت از دروغ، ربا و پنهان‌کاری
۹۵	ده. مقاومت در مقابل بحران‌ها و قدرت یافتن برای عبور از آنها
۹۷	یازده. سهولت در گذشت و فداکاری
۹۹	دوازده. تن ندادن به امور پست
۹۹	سیزده. احیای دین و دفاع از آن
۱۰۱	چهارده. خوش‌خلقی و توجه به دیگران
۱۰۲	فصل دوم: آسیب‌شناسی عزت نفس
۱۰۲	یک. طمع و چشمداشت به اموال دیگران
۱۰۶	دو. چهارگاری نزد دیگران
۱۰۷	سه. گفتن نکردن زبان
۱۰۷	چهار. زیاده‌روی در کسب روزی
۱۰۹	پنج. انجام کار خارج از توان
۱۰۹	شش. بدخلقی
۱۱۰	هفت. خنده و شوخی بسط
۱۱۱	هشت. همراهی و همسفری با اشراف و پرازان
۱۱۳	نتیجه‌گیری
۱۱۵	کتابنامه

مقدمه

دانش فقه و طریقه ارسان را در شئون مختلف زندگی مشخص می کند و عهده دار تشریع و قانون گذاری در تمام حوزه های رفتاری اوست. گستردگی مسائل فقهی موجب شده است که در این دانش، موضوعات متنوعی بررسی شود و در موارد فراوانی، این موضوعات با موضوعات سایر دانش ها - که از زوایای دیگری به آنها پرداخته می شود - هم پوشانی داشته باشد. علوم تربیتی و دانش روان شناسی از دانش هایی اند که اشتراکات موضوعی متعددی با دانش فقه دارند. موضوعاتی مانند صداقت، خیرخواهی، شادی، مسائل ارتباط کلامی، غیبت، حسادت، تهمت، انتقام، خودپسندی، از موضوعات مشترک بین این علوم اند.

با وجود این، موضوعات متعددی از موضوعات تربیتی و روان شناسی وجود دارند که در مباحث فقهی، ذیل عنوان مستقلی ارائه نشده اند، در حالی که بررسی فقهی مستقل آنها نتایج قابل توجهی به دست می دهد. برخی از این نتایج به اختصار عبارت اند از:

یک. پیوند بین مباحث فقهی و مباحث تربیتی - اخلاقی را شفاف تر می کند.
دو. دانستن آثار تربیتی احکام می تواند در کاربردی شدن آنها مفید باشد؛ زیرا

باعث افزایش انگیزه برخی از افراد در پایبندی به اوامر الهی است. سه. تبیین آثار تربیتی و ارتباط وثیق آن با مباحث فقهی، گویای این واقعیت است که شارع مقدس به ابعاد مختلف زندگی انسان توجه دارد. لذا بهترین مرجع برای تأمین نیازهای معنوی و روحی انسان دین مبین اسلام است.

چهار. به جرایبی و فلسفه چنین احکامی کمک شایانی خواهد کرد. اساس ارزشمند بودن که از آن با عنوان «عزت نفس» یاد می‌شود، یکی از موضوعات اصلی توجه در علوم تربیتی و روان‌شناسی است که در دانش فقه نیز به صورت پررنگ، بحث‌های وسیعی را به خود اختصاص داده است. گستره و تنوع دام مرتبط با عزت نفس گواه روشنی بر اهمیت و تأثیرات جدی این مقوله اخلاق - تربیتی بر سرنوشت و مصالح انسانی است. با بررسی این موضوع در فقه می‌توان به این نتیجه رسید که فقیهان امامی عزت نفس را عاملی تعیین‌کننده و مقیاس مهم در ابواب مختلف فقهی شمرده‌اند. تا آنجا که می‌توان از آن، قاعده‌ای فقهی به دست داد. این میزان توجه به روشنی دلالت می‌کند که عزت نفس بالا یا پایین در سیر بندگی انسان و تربیت الهی او جایگاه ویژه‌ای دارد.

بر این اساس، تحقیق پیش‌رو، در سه بخش ارائه شده است. مؤلف در بخش اول، به تبیین مفهوم عزت نفس در آموزه‌های دینی و روان‌شناختی می‌پردازد و راه‌های صحیح سنجش آن را با نگاه دینی بررسی می‌کند. در بخش دوم، گستره و پراکندگی احکام عزت نفس در فقه به همراه ادله آن ارزیابی می‌شود. مباحث این بخش با بحث از «امکان تأسیس قاعده‌ای فقهی در موضوع عزت نفس» پایان می‌یابد.

توجه به آثار تربیتی عزت نفس نقش مهمی در صدور حکم فقهی دارد. از این رو، مؤلف، بخش سوم کتاب را به تبیین آثار تربیتی عزت نفس دینی

اختصاص داد و کوشید پس از تبیین این آثار، آسیب‌شناسی عزت نفس را بررسی کند.

شایان ذکر است که موضوع پژوهش حاضر، موضوعی کم‌وبیش تازه است که پیشینه تحقیقی منسجمی درباره آن وجود ندارد. از آنجا که موضوع این پژوهش، موضوعی میان‌رشته‌ای است، نوآوری‌ها و چه‌بسا کاستی‌ها و نواقصی خواهد داشت که امید است خوانندگان فرهیخته و استادان ارجمند، نگارنده را از آن مطلع سازند. امیدواریم این پژوهش دست‌مایه‌ای باشد برای پژوهشگران تا با تحقیقات گسترده‌تر و عمیق‌تر در موضوع عزت نفس و موضوعات مشابه، کارآمدی و پرباری نه‌ای بیش از پیش تبیین شود.

سیدجعفر علوی